

УДК 549

**ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА ОРЕСТА МАТКОВСЬКОГО
(ДО 75-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)**

П. Білоніжка, М. Павлунь, Л. Скакун, Є. Сливко

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79005 м. Львів, вул. Грушевського, 4
E-mail: mineral@franko.lviv.ua*

Висвітлено наукову, педагогічну, навчально-методичну й організаторську діяльність відомого українського вченого в галузі мінералогії, заслуженого професора Львівського національного університету імені Івана Франка Ореста Матковського.

Ключові слова: Орест Матковський, мінералог, педагог, організатор науки й освіти, Львівський національний університет імені Івана Франка.

Понад п'ятдесятирічна науково-педагогічна, навчально-методична і громадська діяльність Ореста Ілляровича Матковського пов'язана з Львівським університетом, у якому він пройшов шлях від студента до професора, завідувача кафедри і декана геологічного факультету.

Народився Орест Матковський 17 листопада 1929 р. на Тернопільщині в с. Терпилівка Підволочиського району. Після закінчення геологічного факультету Львівського університету 1953 р. вступив в аспірантуру на кафедру мінералогії до професора Євгена Лазаренка і 1957 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата геолого-мінералогічних наук. У 1956–1962 рр. працював асистентом, 1962–1974 – доцентом, 1974–1999 – завідувачем, а з 2000 р. – професором кафедри мінералогії. У 1975 р. успішно захистив докторську дисертацію, і 1977 р. йому присуджено вчене звання професора кафедри мінералогії. Одночасно в 1980–1996 рр. був деканом геологічного факультету, а 1994–1999 рр. – директором Інституту геології та мінералогії золота, кольорових металів і алмазів України.

О.І. Матковський читав низку курсів і спецкурсів, зокрема, такі: мінералогія, мінералого-петрографічні методи пошуків, мінералогічний аналіз шліхів, геохімічна спеціалізація і рудоутворення, типоморфізм мінералів і комплексне використання мінеральної сировини, проводив лабораторні заняття, керував курсовими й дипломними роботами студентів, був їхнім керівником на навчальних і виробничих практиках. Тепер О.І. Матковський читає лекції з курсів мінералогія, прикладна мінералогія, основи мінералогії України, є керівником наукових робіт дипломантів, магістрів і аспірантів.

Із перелічених курсів і спецкурсів учений розробив робочі програми, опублікував методичні рекомендації, цикли лекцій та навчальні посібники. Зокрема, вийшов навчальний посібник “Геохимия элементов главных подгрупп I–III группы периодической системы Д.И. Менделеева” (співавтор П.М. Білоніжка, 1984) та три частини циклів лекцій і навчальний посібник “Прикладна мінералогія” (співавтор Б.І. Пиро-

гов, 2002). У 2003 р. опублікував підручник “Генезис мінералів” (співавтори В.І. Павлишин, С.О. Довгий).

Студент Орест Матковський у рентгенівській лабораторії кафедри кристалографії, 1951 р.

Навчальні посібники і підручник одержали високу оцінку в рецензіях, опублікованих на сторінках “Вісника Львівського університету. Серія геологічна” (П. Білоніжка, І. Попівняк. 2003. Вип. 17), Мінералогічного збірника (Ю. Ляхов, М. Павлунь, А. Сіворонов та ін. 2004. № 54. Вип. 1) і журналу “Записки Всероссийского минералогического общества” (Т. Петров, В. Гордиенко. 2004. № 3). В останній рецензії Санкт-Петербурзьких мінералогів наголошено на потребі перевидання підручника “Генезис мінералів” російською мовою.

Асистент О.І. Матковський (у центрі) разом із доцентом А.А. Ясинською та асистентом А.С. Сивковою в Мінералогічному музеї, 1959 р.

Як декан геологічного факультету О.Матковський багато зробив для удосконалення навчальних планів і програм, розширення фінансування науково-дослідних робіт, забезпечення навчального процесу і наукових досліджень необхідним обладнанням і матеріалами, розширення підготовки кадрів вищої кваліфікації через аспірантуру, залучення студентів до виконання науково-дослідних робіт тощо. За час його деканства підготовлено понад 1 000 молодих фахівців-геологів, які працюють не тільки в Україні, а й за її межами (Росія, Казахстан, Білорусь, Канада та ін.). Багато його вихованців стали відомими вченими, кандидатами і докторами наук, керівниками геологічних виробничих організацій і наукових установ.

Відпочинок після маршруту в Чивчинських горах Карпат, 1960 р.
Зліва направо: В.В. Брандибура, Л.О. Григорчук, У.І. Феношина, О.І. Матковський.

У цей період геологічний факультет готував фахівців для зарубіжних країн (Алжир, В'єтнам, Куба, Лаос, Монголія, Німецька Демократична Республіка, Сирія, Чехословаччина) за геохімічною спеціальністю. Це потребувало немало зусиль в організації і проведенні навчального процесу, зокрема, розробки спеціальних навчальних планів і програм, уведення нових курсів і спецкурсів, підготовку методичних розробок тощо. Всього протягом 1980–1990 рр. для зарубіжних країн підготовлено понад 50 магістрів за спеціалізаціями мінералогія і петрографія.

Як завідувач кафедри мінералогії і декан факультету О.І. Матковський постійно приділяв увагу розвитку Мінералогічного музею, який є головною базою для навчального процесу, проведення науково-дослідних робіт і популяризації мінералогічних знань. Він сприяв поповненню музею новими експонатами, відкриттю нових тематичних виставок тощо. У 1983 р. на Всесоюзному огляді вузівських музеїв О.І. Матковського нагороджено почесною грамотою Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР. У 1992 р. з його ініціативи рішенням Кабінету Міністрів України Львівському мінералогічному музею присвоєно ім'я видатного українського вченого-мінералога академіка Євгена Лазаренка.

Значну роботу провів О.І. Матковський з реорганізації навчально-виховного і науково-дослідного процесу після розпаду СРСР і здобуття Україною незалежності. Для поліпшення навчального процесу і цілеспрямованої підготовки фахівців було відкрито дві філії кафедр на базі Українського науково-дослідного геологорозвідвального інституту Держкомгеології України і на базі Інституту геології та геохімії горючих копалин НАН України, внесено зміни до навчальних і робочих планів та програм, зокрема, поновлено і введено деякі нові курси і спецкурси як фахового, так і гуманітарного циклів відповідно до вимог часу. З його ініціативи 1994 р. створено Інститут геології та мінерагенії золота, кольорових металів і алмазів України, а 1995 р. відкрито нову спеціальність – екологічна геологія.

Наукова конференція геологічного факультету, 1968 р.
Зліва направо: доценти О.І. Матковський, Ю.П. Пекун, проф. Д.П. Резвой.

Відкриття науково-практичної конференції, присвяченої 30-річчю геологічного факультету.
У центрі – доц. О.І. Матковський, праворуч – доц. Л.І. Колтун, акад. О.С. Вялов.

З 1974 р. О.І. Матковський очолює Львівську мінералогічну школу академіка Євгена Лазаренка. Його наукова діяльність дуже багатогранна і присвячена, головню, вирішенню важливих проблем мінералогії взагалі, мінералогії та корисних копалин України, зокрема. В його творчому доробку близько 400 наукових праць, у тім числі 14 монографій. Переважають праці з регіональної і розшукової мінералогії, типоморфізму мінералів. Головними об'єктами досліджень є два великі геолого-структурні елементи України – Український щит і Українські Карпати.

Завідувач кафедри мінералогії професор О.І. Матковський разом зі співробітниками кафедри у Мінералогічному музеї, 1985 р.

Ранні науково-дослідні роботи вченого полягали у вивченні мінералогії північно-західної частини Українського щита (кіровоградсько-житомирський та осницький комплекси). Результати досліджень висвітлені в багатьох статтях і монографії “Акцессорные минералы гранитоидов осницкого комплекса Волыни” (1956), переклад якої японською мовою опублікований в “Journ. Assoc. Geol. Collab. Japan Earth Science” (Токуо, 1958. Vol. 38) та у колективному монографічному зведенні “Мінералогія вивержених комплексів Західної Волині” (Лазаренко, Матковський, Винар та ін., 1960).

На початку 70-х років об'єктами досліджень О.І. Матковського стали камерні пегматити Волині, пов'язані з гранітоїдами Коростенського плутону. Головна увага була сконцентрована на розробці мінералого-петрографічних критеріїв оцінки продуктивності пегматитових тіл з погляду п'єзокварцової сировини і коштовного каміння. У 80-х роках під його керівництвом проведено дослідження в межах Білорозвицької структури, спрямовані на вирішення проблеми золотоносності протерозойських конгломератів.

Новий період наукової діяльності О.І. Матковського стосується досліджень Карпатського регіону. На початкових етапах вони були зосереджені на вивченні давніх ендегенних комплексів Мармароського масиву, а також окремих мінералів з

інших геологічних утворень. Першим об'єктом таких досліджень став найвіддаленіший, важкодоступний і слабо вивчений район Українських Карпат – Чивчинські гори, де він відкрив новий різновид стильпномелану – Мп-стильпномелан та вперше в Україні виявив Мп-кумінгтоніт – данеморит.

Професор О.І. Матковський у кабінеті декана геологічного факультету, 1990 р.

Важливим підсумком першого етапу досліджень у Карпатському регіоні стала поява докторської дисертації і двох монографій: “Минералогия и петрография Чивчинских гор (Украинские Карпаты)”, опублікована 1971 р.; “Геология и полезные ископаемые Украинских Карпат” (Габинет, Кульчицкий, Матковский, Ясинская, 1976. Ч. 1. 1977. Ч. 2). Ці праці – перше узагальнення з геологічної будови, стратиграфії, літології, мінералогії, магматизму, метаморфізму і корисних копалин цього регіону. Для вирішення деяких дискусійних питань петрології метаморфічних і магматичних утворень О.І. Матковський використав К-Аг і Rb-Sr методи абсолютної геохронології, на підставі яких виділив два різновікові комплекси – білопотоцький (550 млн. років) і діловецький (330 млн. років) та, відповідно, два етапи метаморфізму.

З 1970 р. О.І. Матковський активно почав вивчати молоді постмагматичні родовища і пов'язані з ними метасоматити та проблеми золотоносності Українських Карпат. Перші результати цих досліджень висвітлені в декількох десятках статей і двох колективних монографічних працях: “Типоморфизм минералов полиметаллических и ртутных месторождений Закарпатья” (співавтори Б.В. Заціха, В.М. Квасниця, С.А. Галій, 1984); “Околорудные метасоматиты Закарпатья” (співавтори О.П. Щербань, Л.В. Копилова, Б.Г. Ремешило та ін., 1989). Вагомим є внесок О.І. Матковського у вивчення золотого зруденіння Українських Карпат. У 1975 р. учений у співавторстві з Є.К. Лазаренком у публікації “Проблеми золотоносності Українських Карпат” уперше узагальнив цю важливу проблему і намітив шляхи її вирішення. В подальшому він узагальнив дані щодо корінних і розсіпних родовищ та рудопроявів золота Українських Карпат, виконав мінералого-генетичну й формаційну типі-

зацію золотого зруденіння, вивчив типоморфізм золота і його супутників з різних формаційно-генетичних типів, розробив мінералогічні, петрографічні і геохімічні критерії прогнозування, розшуків та оцінки рудних об'єктів. Під його керівництвом започатковано мінералогічне картування під час розшуково-розвідувальних робіт на золото. Ці дослідження сприяли відкриттю у Закарпатті двох родовищ золота – Мужівського та Сауляк, відіграли важливу роль у мінералого-технологічній типізації руд і підрахунку запасів золоторудних родовищ. У процесі вивчення золотого зруденіння виявлено більше десяти рідкісних, раніше не відомих для Карпатського регіону мінералів – алтаїт, бериліт, гесит, Аг-коронадит, густавіт-ліліаніт, козаліт та ін.

Експедиція на Шипку під час XII Конгресу
Міжнародної мінералогічної асоціації у Варні (Болгарія, 1982 р.).
Зліва направо: В.І. Павлишин, О.І. Матковський, М.П. Юшкін, О.П. Хом'яков.

О.І. Матковському належить ініціатива підготовки та видання багатотомної колективної праці з мінералогії Українських Карпат. Уже вийшли з друку три книги: “Мінерали Украинских Карпат. Простые вещества, теллуриды и сульфиды” (1990); “Мінерали Украинских Карпат. Оксиды, гидроксиды, хлориды, йодиды, фториды” (1995); “Мінерали Украинских Карпат. Бораты, арсенаты, фосфаты, молибдаты, сульфаты, карбонаты, органічні мінерали і мінералоїди” (2003). О.І. Матковський – відповідальний співредактор перших двох книг і головний редактор третьої. Вчений є також співавтором колективної праці “Мінерали Украины. Краткий справочник” (1990) і науково-популярної книги “Природные кристаллы Украины” (співавтори В.М. Квасниця, В.І. Павлишин, 1990). У 1998 р. О.І. Матковський разом з В.І. Павлишином опублікували розширений варіант доповіді на перших наукових читаннях імені Євгена Лазаренка “Стан і перспективи розвитку регіонально-мінералогічних досліджень в Україні”. В ній схарактеризовано найважливіші напрями і сучасний стан регіонально-мінералогічних досліджень, зроблено спробу мінералогічного районування території України і проаналізовано перспективи розвитку

та завдання регіонально-мінералогічних досліджень. О.І. Матковський є автором параграфу “Mineralogical Regions of the Ukrainian Carpathians” у книзі “Minerals of the Carpathians” (Prague, 2002).

Відкриття Першої Всесоюзної школи
з обміну досвідом викладання мінералогії і кристалографії у вузах СРСР, 1983 р.
Зліва направо: професори Л.К. Яхонтова, О.І. Матковський, В.А. Франк-Каменецький.

У центрі уваги вченого постійно є загальномінералогічні проблеми, що стосуються головних понять мінералогії, взаємозв'язку конституції і властивостей мінералів, класифікації й термінології окремих груп мінералів, мінералогічної кристалографії і типоморфізму мінералів, стану й розвитку мінералогії тощо. Йому належить розгляд таких важливих і дискусійних питань, як поняття акцесорний мінерал, мінеральний вид і різновид та ін. Численними є праці з типоморфізму окремих мінералів.

Під керівництвом О.І. Матковського розпочато дослідження з моделювання, в тому числі комп'ютерного, процесів мінералоутворення на прикладі золотого зруденіння та в організмі людини. О.І. Матковського постійно турбують проблеми розвитку мінералогії в цілому та окремих її напрямів, неодноразово порушувани в окремих публікаціях на сторінках Мінералогічного збірника, але найповніше висвітлені у доповіді “Стан і перспективи розвитку мінералогії на межі тисячоліть”, оголошеній на пленарному засіданні VI з'їзду Українського мінералогічного товариства (жовтень 2001 р.) й опублікованій на сторінках “Мінералогического журнала” (2001. Т. 23. № 4).

Багато уваги приділяє О.І. Матковський історії науки. Йому належать публікації з аналізу творчого доробку галицького природодослідника Івана Верхратського з приводу української мінералогічної і кристалографічної термінології та таких видатних вчених, як академіки В.І. Вернадський, М.В. Белов, Є.К. Лазаренко, В.С. Соболев та ін. Орест Іллярович є співавтором інформаційно-довідкового видання “Кафедра мінералогії Львівського національного університету імені Івана Франка (1864–2004)” і зданої до друку книги “Академік Євген Лазаренко (Нарис, спогади, привітання, фотоальбом)”.

О.І. Матковський (другий ліворуч у другому ряду) серед делегатів VII конгресу Карпато-Балканської геологічної асоціації в Софії (Болгарія, 1965).

Багатогранна й організаційна діяльність О.І. Матковського. Він віце-президент Українського мінералогічного товариства і голова його Львівського відділення, головний редактор наукового видання “Мінералогічний збірник”, керівник наукової ради з проблем мінералогії, петрографії і геохімії відділення наук про Землю Академії наук вищої школи України, член вченої ради Львівського національного університету. Впродовж багатьох років був членом редколегії “Мінералогического журнала”, головою спеціалізованої вченої ради з захисту докторських дисертацій, членом Ради Всесоюзного мінералогічного товариства, членом навчально-методичної ради у напрямі геології Міністерства освіти України, членом Президії навчально-методичного об’єднання університетів геологічних спеціальностей Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти СРСР, членом наукової експертної комісії з геології Міністерства освіти України, членом експертної комісії з геології ВАК України, віце-президентом Львівського геологічного товариства. Сьогодні вчений є членом редколегії “Мінералогічної енциклопедії України”, “Вісника Львівського університету. Серія геологічна” і Геолого-мінералогічного вісника Криворізького технічного університету.

О.І. Матковський бере активну участь у роботі Карпато-Балканської геологічної асоціації як член Українського національного комітету і постійної комісії мінералогії. Він був безпосереднім учасником VII (Софія, 1967) і XI (Київ, 1977) конгресів КБГА, брав участь у засіданнях комісії мінералогії і геохімії, що відбулися у Львові (1961), Києві (1971, 1973, 1977, 1979), Будапешті (1987); був учасником міжнародної конференції “Деякі геологічні проблеми Чехословацьких і Радянських Карпат” (Братислава, 1967), I Міжнародного геохімічного конгресу (Москва, 1971), XXVII Міжнародного геологічного конгресу (Москва, 1984), XI (Новосибірськ, 1978) і XII (Варна, 1982) конгресів Міжнародної мінералогічної асоціації, XII Європейського

симпозіуму з флюїдних включень (Варшава, 1992), III Міжнародної конференції “Мінералогія і музеї” (Будапешт, 1996), V міжнародної школи фізики мінералів (Вроцлав, 1998) та інших міжнародних наукових форумів. Учений також брав участь в організації та проведенні першої виставки “Мінерали України” на XV Міжнародній виставці-ярмарку в Угорщині (Мішкольц, 1997), 1992 р. був делегатом I з'їзду педагогічних працівників України (Київ), а 2000 р. брав участь у роботі першої Міжнародної конференції університетів країн СНД і Балтики “Університети і суспільство. Співробітництво університетів на рубежі віків” (Москва), а також учасником багатьох інших наукових форумів.

У саду батьків О.І. Матковського на Тернопільщині під час експедиції на Поділля, 1963 р.
Зліва направо: Б. Сребродольський, У. Феношина, О. Матковський, А. Матковська (мати),
Є. Лазаренко, І. Павлишин, Л. Колтун.

За участю і безпосереднім керівництвом ученого проведено понад десять наукових нарад різного рівня (міжнародного, всесоюзного, республіканського) з питань геологічної науки і освіти: “Проблеми геологічної науки та освіти в Україні” (1995), “Наукові основи прогнозування, пошуків та оцінки родовищ золота” (1999), “Мінералогія і мінералогічні музеї у XXI столітті” (2002), “Мінералогія: історія, теорія і практика” (2004). Він брав участь в організації і проведенні з'їздів Українського мінералогічного товариства, більшості його щорічних наукових сесій, які проходили в багатьох наукових центрах України і були присвячені різним актуальним проблемам мінералогії. Ним започатковані наукові читання імені академіка Євгена Лазаренка.

Наукова, педагогічна й організаторська діяльність О.І. Матковського високо оцінена геологічною громадськістю і на державному рівні. За цикл праць з теоретичної і регіональної мінералогії 1983 р. він удостоєний Державної премії України в галузі науки і техніки. За науково-популярну книгу “Природные кристаллы Ук-

раини” нагороджений дипломом Всесоюзного мінералогічного товариства (1992). За творчу діяльність, значний внесок у розвиток науки й інтеграції її з вищою освітою його обрано почесним членом Всесоюзного мінералогічного товариства (1992), академіком АН Вищої школи України (1993) та відзначено урядовими нагородами: орденом “Дружби народів” (1990) і медалями “За доблесну працю” (1970), “За заслуги у розвідці надр” Міністерства геології СРСР (1989), В.І. Лучицького Держкомгеології України (1999), багатьма почесними грамотами. У 2001 р. Вчена Рада Львівського університету присвоїла О.І. Матковському почесне звання “Заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка”.

Орест Іллярович уміло поєднує творчу діяльність з активною фізичною працею, насолоджується вирощеним врожаєм на дачній ділянці, є добрим виноробом. Він зразковий сім’янин, добрий батько і дідуся.

Свої 75 років професор О.І. Матковський зустрічає в повному розквіті сил і енергії, нових творчих планів і задумів, спрямованих на подальший розвиток мінералогії, геологічної науки й освіти, на розширення мінерально-сировинної бази України.

Сердечно вітаємо Ореста Ілляровича з ювілеєм і бажаємо йому доброго здоров’я та подальших творчих звершень.

**CREATIVE ACTIVITIES
OF PROFESSOR OREST MATKOVSKYI
(on the 75th anniversary of his birthday)**

P. Bilonizhka, M. Pavlun', L. Skakun, Ye. Slyvko

*Ivan Franko National University of Lviv
Hrushevskogo st. 4, UA – 79005 Lviv, Ukraine
E-mail: mineral@franko.lviv.ua*

The scientific, pedagogical, educational, methodical and organizing activity of the known Ukrainian scientist-mineralogist, Honorary Professor of Ivan Franko National University of Lviv Orest Matkovskiy is defined.

Key words: Orest Matkovskiy, mineralogist, teacher, organizer of sciences and education, Ivan Franko National University of Lviv.

Стаття надійшла до редколегії 19.10.2004
Прийнята до друку 15.11.2004